

Jäneseküla Jaan Tätte ilma mereta olla ei saa

esmaspäev, 28 aprill 2008

Mees, kellest saab loetud päevade pärast üks Eesti kahest esimesest ametlikust saarevahist, arvab, et meri võtab sind nii konksu otsa, et temast enam lahti ei saa. Pärast ligi 35 aastat enda jagamist Vilsandi ja suure maa vahel on see mees lisaks juba seal ees oodanud hingele ka jalad lõplikult saarel maha saanud ning tõdeb, et Vilsandil leidis ta veel ühe armastuse – mere.

Me istume kohas, mida rahvasuus kutsutakse Tätte sadamaks. Jaani kodust ühe metsatuka kaugusel. Pisikese lahesopi ääres Suur-Vilsandi põhjakalda paesel pinnal, mis oma kihilisusega meenutab ümberkukkunud müüri. Jaanil on siin oma pink ja ta arvab, et see on koht maailmas, millest tema teab kõige rohkem. Kindel see, sest mere ääres käib Jaan iga päev. Kevadine ilm on juba nii soojaks läinud, et joped võib maha visata ja päikeses silmi kissitades ainiti merele vaadata. Kauguses paistab Kiipsaare tule torn. Meri nagu paha naine „Ma ei tea, mis meri annab. Rohkem ikka niimoodi, et ta nagu võtab,” naerab Jaan. „Sa oled ta vang, korra oled mere äärde sattunud, siis oled sa tal lõa otsas. Lähed ära kuskile sisemaale, Mulgimaale, ja siis saad aru, et kõik on nii raske, pilved on rasked, metsad on rasked, põllud on sellised rammusad ja rasvased. Ja siis tahaks ruttu siia tagasi, kus kõik on nii vilets ja meri on vahel nii kuri. Aga ta hoiab sind kinni ja ei lase lahti. Ja see on hea tunne,” toob Jaan ühe võrdluse, et mõte ikka täiesti selge oleks. „Ta on nagu mõni naine, kes on niivõrd paha naine, aga hoiab sind mingi konksu otsas ja ei lase lahti. Ju see on see armastus.” Tema nagu ka paljud teised, ei kujuta elu ilma mereta ette. Kuid siiski ütleb Jaan, et mitte kõik inimesed ei armu meresse ära. Mõnele pakuvad hoopis rohkem metsad, rabad, põllud. „Iga inimene ei armu meresse. Mõnele meeldib raba. Mõne jaoks on meri nagu minu jaoks on kartulipõld, ta ei avalda mulle sellist muljet. On neid inimesi, kes vaatavad kartulipõlde ja neil läheb silm märjaks ja neile tohutult meeldivad need vaod ja see mulla lõhn.” Elu saab mere ääres kokku „Kui ma kusagilt kaugelt tulen, siis esimene käik on kohe siia. See on traditsioon, hoolimata sellest, kui hull ilm on, ka talvel, sügisel, kevadel,” räägib Jaan merest kui sõbrast, kellega kohtumine on alati oluline. „Naisega koos, kui me saabume, paneme asjad maha. Ei lähe tuppagi. Siin on juba nii palju mälestusi, see lapike siin. Lapsed, kes nüüd on kahekümnesed, on siin üles kasvanud, oma esimesest eluaastast peale on nad siin koperdanud. Ja meie enda noorus on siin kalda peal mööda läinud ja kui me siin istume, siis on nagu elu siin korraga koos.” Öeldakse, et mägedes elavaid inimesi innustab laia maailma minema soov näha, mis peitub mägede taga. Sama asi toimib merega. „Kui tulen mere äärde, siis on siin mingi eriline tunne, avarus, kaugus. Sest see on kõik nagu lapsepõlvest sees, seesama tunne, et seal kuskil on hoopis teised maad ja keeled ja sa ei saa mitte kunagi sinna,” kirjeldab Jaan tundeid, mis meri temas tekitab. ”Aga tänapäeval sa saad ju istuda paati ja minna,” on tal samas lahendus varnast võtta. Mere mitu nägu „Meri on iga kord isemoodi. Kui tuled, siis juba enne mere äärde jõudmist hakkab süda kergelt puperdama ärevusest, et mis nägu ta täna näitab,” ütleb Jaan, lisades, et praegugi on meri teist nägu. Nagu ei kunagi varem. „Praegu on selline, et üle pika aja ta naeratab sulle, talv otsa on ta sulle kulmu kortsutanud ja näpuga vibutanud, et „ära tule”. Aga praegu ütleb ta, et „tule, tule, kaisutame!” kirjeldab Jaan tema ees laiuvat lahesoppi, kus vesi vaikselt kaldale loksus. Jaani arvates saab meri olla kas sõbralik, hoiatav või kuri. „Kuri meri on selline, et näed kohe. Ei oska seda kirjeldada. Saad aru, et praegu pole sinu koht minna teda torkima.” Meri ei tähenda Jaani jaoks igasugust merd. On olemas tema enda meri, selles samas pisikeses lahesopis. Siin on merel omad näod ja omad hääled. „Mul on sõpradel suvilaid Põhja-Eestis, Hiimaal. Mere ääres. Ütlevad, et lähme mere äärde, ja see on kõik nii võõras, see hääl on võõras. Siin ta tuleb vastu paekivi, seal ta tuleb vastu liiva, sahiseb teistmoodi. Värv on teine, sügavus on teine. Ja vaade on teine,” kinnitab Jaan. „Eriti võõras on ookeanide ääres. Kusagil mujal maal saad sa kohe aru, et see ei ole üldse sinu meri, sul ei ole temaga mitte mingit kontakti, sa ei tunne teda. Aga seda merd ma siin tunnen, läbi oma Vilsandi aastate. Seda merd ma tunnen.” Inimene on vaid välgatus Meri on võimas. Seda tunnet koged, kui sa temaga kokku oled puutunud. Ja mere peale kurjaks saada on ülim mõttetus.

„Seda ülbust mul ei ole, et mere peale kurjaks saada. Aga meri on mind lolluse eest karistanud küll,” ütleb Jaan, vestes juurde paar lugu. Uppumatust paadist, iseheiskuvast ankrust, merepõhja vajunud lätlaste filmitehnikast ja sellest, et merega maadelda pole mõtet. Alla jääd sa niikuinii. „Ma kardan merd. Heas mõttes. Mitte paaniliselt. Merega ei tohi kunagi hulljulgeks minna,” räägib Jaan austusest mere vastu. „Inimene merd ei huvita. Kui ei meeldi, raputab ta inimese seljast maha. Kui vaatada lennuki pealt maakera, meresid ja ookeane, siis saad sa aru, kui suur see asi siin kõik on ja kui väike putukas on inimene. Ometi on ta oma arust tähtis ja mõjuvõimas ja võib teha, mis tahab. Aga ei, inimene on tegelikult väike välgatus. Tuli ja varsti läheb. Ajutine läbikäija.” Igiliikur „Meri on nagu sihuke suur loom. Isegi kui on täiesti vaikne, on seal taga madalikud ja karid ja sa kuuled, kuidas miski loom hingab nagu masin, mis kunagi seisma ei jää. Ta on nagu vaim,” pajatab Jaan. Liialdusteta võib öelda, et Vilsandil saadab sind tõepoolest üks lakkamatu meremüha, millelega sa harjud. Justnagu harjub paadunud linnaelanik ööd ja päevad akna alt läbivoorivate autodega. Vahe on ainult selles, et Vilsandil see hääl nagu paitaks su kõrvu, kuid linnas pigem häirib. Meri on nagu teater. Ja Tätte sadama pink nagu parim istekoht saalis. Kus Jaan etendusi vaatamas käib. „Ta võib oma nägu minutitega muuta. Kui on aega, siis saab seda vaadata. Kuulad ilmateadet, hommikul on 1–6 m/s aga õhtul saartel puhanguti 22, siis sa tead, et see peab järsku tulema. Siis ma olen tulnud siia samasse pingi peale kohe nagu teatrietendusele. Vaatad-vaatad, nii nagu me istume praegu ja ma tean, et lähitundidel peab minema suureks tormiks. Meri hakkab vaikselt üles-alla käima, õõtsuma, siis see õõts läheb järjest suuremaks. Vesi hakkab siia üles pressima, ühel hetkel see pressimine muutub laineks ja siis ta juba vuhiseb.” Meri tekitab igatsust Hakkame jutuajamist mere ääres lõpetama. Jaan räägib jutte, kuidas kõik see ümbrus on läbi sukeldatud ja kuidas asjatundjad kiidavad siinset läbipaistvat vett. Ning kuidas merepõhjas on igasugu huvitavaid asju. Merest võib Jaan rääkida. Oma merest. Aga tundub, et sellest rääkides muutub ta kuidagi kurvaks või vaikseks. Mõtlikuks. „Meri ei tee kurvaks. Võib-olla tekitab mingit igatsust. Igatsus on selline hea, ilus tunne. Inimene ei igatse ju kunagi midagi halba, ikka häid asju. Vahel tuleb igatsus, ei tea mille järgi. Sellepärast siin ongi hea istuda, et ei mõtle eriti. Kodus oled, ikka näed – see on pooleli, see tegemata, seda vaja hankida. Aga

tuled siia mere äärde, oled, ja kogu mõte seisab paigal. Ainult tunned mingeid asju. Mõni võib arvata, et see on raisatud aeg. Ma arvan, et need on kõige tähtsamad asjad siin elus. See on nagu midagi enda jaoks, midagi, mis hoiab vaimu tervena, mõtiskleb Jaan. Hakkame minema Mis oleks Vilsandi ilma lindudeta. Eriti kevadel. Papisaarest sõitma hakates on tunne, nagu oleks jõudnud lindude kuningriiki. Mis tegelikult on ju tõsi.

Lindude ränne on omaette vaatamisväärsus. Kevadel on selline rõõmus aeg, kui näed, kuidas nad kõik tulevad ristpart, lagled, siis haned, nimetab Jaan kevadekuulutajaid. Sügisel on see sihuke kurb. Vaatad, et lähevad. Reeturid! Läbirände ajal lähevad vahel kolm järjestikust päeva lakkamatult, nagu oleks neil kokku lepitud: Poisid, nüüd on minek! Kolm-neli päeva on taevas täis. Muudkui lähevad ja lähevad. Kui pidin ise ka siit sügisel minema, oli see eriti kurb, seletab tulevane saarevaht. Meri jääb vaikselt loksuma ja linnud hõikama, kui me mere äärest maja juurde minema hakkame. Kahe aasta küttepuud Mere äärest Jaani koduõuele jõudes hakkab vasakut kätt silma suu palgihunnik, millele peale vaadates saab aru, et tegemist pole lihtsalt metsast tehtud puudega. Polegi. Hoopis merest saadud puudega. Jaanuari lõpus tormidega Küprose laevalt merre uhutud ja Vilsandi kaldale triivinud haavapuudega. Jaan ütleb, et ta ei tea, palju ta mere äärest ära koristab, kuid silma järgi mõõtes paari aasta sauna- ja küttepuude varu vast ikka. Mere ääres elades võib kütte pärast peaaegu et mureta olla. Jaan ütleb, et merest on ikka rohkem puid saadud kui metsast tehtud. Kuigi meri annab lisaks küttepuudele üht-teist huvitavat veel, on mere äärest asjade leidmine Jaani jaoks rohkem nagu lapsepõlve emotsioon. See oli ju nii põnev, kui merest tuli väljamaa värki kilekotid ja pudelid. Kõik, mis täna on rämps ja mis tuleb ära koristada, oli siis varandus ja panid mingi plastmasspudeli tuppä aukohale näiteks, räägib Jaan küllap igale nõukogude ajal mere ääre sattunud lapsele tuttavast uhkuse tundest, kui õnnestus leida mõni väljamaa kirjadega pudel või kilekott. Jäneseküla poiss Elumaja trepi kõrval liivasel pinnal mõnuleb päikese käes selle talukoha teinegi elanik. Musta-valgekirju kass. Jaan räägib, kuidas ta oli kassi endale võtnud, kui see loomakliinikus magamapanevat süsti ootas. Ma olen ta elupäästja, muigab Jaan. Kassi ristinimi on Bibi, kuid miskipärast ta Jaani sõnul sellele ei reageeri. Sestap kutsutakse teda igasugu nimedega. Nimedega on Vilsandil üldse tore lugu. Saare kaarti vaadates jääb silma mitmeid omapäraseid kohanimedid. Läku-lõuka, Ooperse, Aaperse, Lammastepank, Vahemere kanal, Sõnninina, Orjassaar. Ennevanasti oli saarel mitu küla, nüüd on üks Vilsandi kõik. Jaan on vana arvestuse järgi Jäneseküla poiss. Ega ma alguses ei teadnudki, aga siin on üks mees, Viktor, kes seda ajalugu on uurinud. Ükskord jaanitulel, kui oli kõievedu, siis ta hõikas, et Jäneseküla poisid, nüüd siia! räägib Jaan, kuidas ta teada sai, mis küla meheks võib ennast pidada. Lisaks ametlikele nimetustele on nii mõnigi koht saanud nime ka rahvasuus. Panin kord rühasid ja seletasin ühele mehele, kuhu ma neid panin ja siis ta ütles, et ah sinna Sinepisaare juurde. Ma siis mõtlesin, et vaat kui vahva nimi. Pärast selgus, et ta oli kunagi seal leidnud sinepipurgi ja kohe sai koht nime. Julgus olla omaette Käinud üle 30 aasta Vilsandil, otsustas Jaan eelmisel aastal paikseks jääda. Teatritööst ja linnaelust sai isu täis. Ei usu, et inimesed nüüd võõristavalt vaatavad, et täitsa ära keeranud, elab üks siin saare peal. Pigem on see teistpidi, et kõigil on aeg-ajalt unistus kuhugi ära minna. Ma arvan, et ma olen lihtsalt näide, et see on võimalik, arwab Jaan. Üks asi on tahtmine, teine asi on minemine. Paljud meist ikka võtavad kätte ja jätavad oma senise, mitte just vähe-eduka karjääri sinnapaika ja hakkavad poolenisti Robinsoniks. Ma siiski arvan, et paljudel on vahest tahtmine omaette olla. Minu jaoks oli see suur julgustükk, ma kaalusin kaua, ikka aastaid. Et tulen siia, mis siis saab, räägib Jaan otsusest, mida ta ei kahetse.

Aga see aeg on olnud ilus, ma usun, et see on üks elu ilusamaid aegu. Iga päev on sihuke väike pidu hinges. Jaani sõnul ei taha ta siit saare pealt mitte kuhugi. Minek suurele maale võetakse ette vaid viimases hädas või vajadusel. Mitte kunagi ei teki tunnet, et tahaks inimeste sekka. See vaakum, mis on tekkinud, on nii tohutu. Töötasin Tallinnas teatris ja nii väga tahtsin siia tulla. Ja siis saad oma tööplaani kätte, kus on etendused kirjas, ja näed, et see kuu sa jälle ei saa. Ootad neid aegu, et tuleks kolm järjestikust vaba päeva. See võimalus jäi järjest väiksemaks ja igatsus Vilsandi järgi kasvas üha suuremaks. Ja siia maani on see tunne, kui ma vahel ära käin, mõnel päeval Kuressaares, et ma ei tohiks minna. Mis ma sinna ikka lähen ja jätab Jaan lause pooleli, sest minema peab. Isegi kui ei taha. Saarevahi romantika Maikuu esimesest päevast täitub Jaani üks väike unistus. Ta saab Vilsandi saarevahiks. Selline romantilise oreooliga amet. Sellega nõustub ka Jaan ise, kuid lisab, et teda on igasugu vahiametid tõmmanud juba lapsepõlvest saadik. Tahtsin saada metsavahiks, kuna üks sugulane oli metsavaht. Mulle tundus see maailma parim amet, aga siis kaotati metsavahid ära. Siis tahtsin saada majakavahiks ja siis kaotati majakavahid ka ära. Ja siis tuli nagu taevakingitusena saarevahi amet. Vahemärkusena võib siia lisada, et ka seekord läks napilt, kuna riik otsustas saarevahtide pealt kokku hoida ja jättis kaks saart ilma vahita. Õnneks mitte Vilsandit. Olgugi et mai esimesest päevast läheb asi nii-öelda lepinguliseks, on Jaan isehakanud saarevahi ametit pidanud niikuinii. Seda, et saare asjadel tuleb silm peal hoida, peab ta loomulikuks. Ma käin ja hoian niikuinii silma peal kõigil, mis toimub. Talvel, kui olid tormid, sõitsin ma ikka kõik need talud, mis siin on, läbi, kuigi keegi pole palunud. Et kas kõik on korras, ega tuul pole miskit lõhknud. Ja kui suvel on tormised ilmad, siis käin ja vaatan, kas paadid on kõik kinni ja korras. Meeldib hoolitseda, et kõik oleks hästi, tõdeb Jaan. Küsin, kas Jaan tunneb, et ta vastutab Vilsandi eest. Jah, tunnen küll, tuleb kiire vastus. Hoiab teistmoodi vaimu Tunnen, et pean siin sihukest teistmoodi vaimu edasi kandma, ütleb Jaan, rääkides kirjanikest Juhan Saarest ja Heino Välist, kelle juures Jaan oma lapsepõlvesuved veetis. Nad ei olnud sihukesed asised, et kogu aeg elad ja majandad. Neil ei olnud sihukesi muremõtteid, olid kaunid vaimsed mõtted. Ei taha muutuda vanainimeseks. Nemad olid hingelt kuni surmani lapsed. Ma arvan, et elus on väga tähtis püüda jääda lapseks. Nooreks. Et ei muutu sihukeseks vastikuks kibestunud vanainimeseks, seletab ta. Siin saab elada kahte moodi. Siia maani on see mul olnud selline romantiline saar. Aga nüüd, kui ma olen päriselanik, siis kipub see romantika nagu kaduma. Tööd ja toimetamist on nii palju, et ma nagu jõuga hoian alal seda, et saaks seal mere ääres istumas käia. Et ei jääks sihukeseks maainimeseks. Vahel, jah, unustad ära, kui siin rohkem tegemist ja ehitamist on, et mis see peamine on. Mille pärast sa siin oled. Et meri on peamine. Autor: Raul Vinni (Oma Saar)

Foto: Raul Vinni (Oma Saar)

Artikkel avaldatud autori loal.